

Date: 19th February-2025

**ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR G‘AZALLARIDA “ISYON”
KONSEPTINING BADIY VA FALSAFIY TALQINI**

Tojiyeva Shahrizoda Zokir qizi

O‘zbekiston milliy Universiteti 1 - kurs magistranti lingvistika yo‘nalishi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Zahiriddin Muhammad Bobur g‘azallarida isyon konseptining voqelanishi, uning badiiy-estetik va falsafiy mohiyati tahlil qilinadi. Shoir lirikasida isyon tushunchasi faqat tashqi norozilik emas, balki ichki ruhiy qarshilik, taqdirga munosabat, ishq, jamiyat va ilohiy adolat bilan bog‘liq murakkab konsept sifatida namoyon bo‘lishi asoslanadi. Tadqiqot jarayonida Bobur g‘azallaridagi obrazlar, metaforalar va ramziy birliklar orqali isyon konseptining shakllanish mexanizmi ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Bobur, g‘azal, isyon konsepti, badiiy tafakkur, ishq, taqdir, ruhiy qarshilik.

Kirish

Turkiy mumtoz adabiyot taraqqiyotida Zahiriddin Muhammad Bobur nafaqat buyuk davlat arbobi, balki teran falsafiy mushohadaga ega shoir sifatida alohida o‘rin egallaydi. Uning g‘azallari mazmunij jihatdan chuqur psixologizm, ichki ziddiyat va hayotiy haqiqat bilan sug‘orilgan. Bobur lirikasida “isyon” konsepti muhim poetik hodisa bo‘lib, u shoirning shaxsiy taqdiri, siyosiy mag‘lubiyatlari, hijron va ishqiy iztiroblari bilan uzviy bog‘liq holda namoyon bo‘ladi.

Isyon konseptining nazariy asoslari

Lingvokulturologik va kognitiv adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan konsept — bu inson ongida shakllangan, til orqali ifodalanadigan madaniy-psixologik tushunchadir. Isyon konsepti esa norozilik, qarshilik, ichki isyon va ruhiy portlash kabi semantik qatlamlarni o‘zida mujassam etadi. Bobur g‘azallarida isyon ochiq qarshilik shaklida emas, balki dard, shikoyat, faryod va ramziy obrazlar orqali beriladi. Andijonim qoldi mening...

Padarimni yutib ketgan jarda jonim qoldi mening, Qalbim torin chertib ketgan yorda jonim qoldi mening, Qalam birlan shamshir tutgan yerda jonim qoldi mening, Shabboblikda shabgir etgan anda jonim qoldi mening, Anda jonim olib qolg‘an Andijonim qoldi mening...

Nodirimsan, Andijonni qalbim hargiz tark etmayin, Habibimsan, Andijonni yodin hargiz tark etmayin, Ilhomimsan, Andijonni kim hargiz tark etmayin, Anda nomim boqiy etgan Andijonim qoldi mening, Anda jonim qolib ketgan Andijonim qoldi mening...

Bog‘ishamol nasimiga kuygan dilim zor aylabon, Riyolikni rafiqliq bilgan raqiblar ozor aylabon, Diyorimda muqimlikni zamonam dushvor aylabon, Furqatiga e’timodim afg‘onga izhor aylabon, Farzandini mehmon etgan Andijonim qoldi mening.

Boburingman, fatvo bergan yurtim hargiz tark etmayin, Anda nomim boqiy etgan Andijonim qoldi mening... Zahiriddin Muhammad Bobur. G‘azalda isyon konseptining voqelanishi

Date: 19th February-2025

Isyon konseptining mohiyati

Mazkur g'azalda isyon ochiq qarshilik shaklida emas, balki ichki ruhiy norozilik, taqdirga, zamonaga va tarixiy adolatsizlikka qarshi botiniy isyon tarzida voqealanadi. Lirik qahramon o'z yurtidan majburan ajralgan hukmdor sifatida ichki iztirobini ifodalaydi.

Isyon konseptining asosiy ko'rinishlari

1. Taqdirga qarshi isyon

Padarimni yutib ketgan jarda jonim qoldi mening

Bu misrada:

“yutib ketgan jar” — taqdirning shafqatsizligi ramzi;
otaning yo'qotilishi orqali nasab va hokimiyat uzilishi aks etadi.

Bu — taqdirga nisbatan botiniy isyon.

2. Ruhiy-emotsional isyon

Qalbim torin chertib ketgan yorda jonim qoldi mening

Bu yerda:

yor faqat ma'shuqa emas, Vatan, hayot, yoshlik timsoli;

“qalb torini chertib ketgan” iborasi — ruhiy jarohat.

Isyon bu yerda ruhiy iztirob va ichki norozilik shaklida namoyon bo'ladi.

3. Zamonaga va adolatsizlikka qarshi isyon

Qalam birlan shamshir tutgan yerda jonim qoldi mening

Bu misra:

qalam — ilm, ma'rifat, adolat;

shamshir — kuch, hokimiyat, zo'ravonlik.

Tole' yo'qi jonimg'a balolig' bo'ldi,

Har ishniki, ayladim – xatolig' bo'ldi.

O'z yerni qo'yib, Hind sori yuzlandim,

Yo Rab, netayin, ne yuz qarolig' bo'ldi

Quyida keltirilgan ruboiy Bobur ijodida isyon konseptining yorqin namunasi bo'lib, unda isyon taqdir, zamonaga va majburiy tarixiy tanlovga qarshi botiniy norozilik shaklida voqealanadi.

Ruboiyda isyon konseptining voqealanishi

Matn:

Tole' yo'qi jonimg'a balolig' bo'ldi,

Har ishniki, ayladim – xatolig' bo'ldi.

O'z yerni qo'yib, Hind sori yuzlandim,

Yo Rab, netayin, ne yuz qarolig' bo'ldi.

1. Taqdirga qarshi isyon

Tole' yo'qi jonimg'a balolig' bo'ldi

“tole' yo'qi” — inson ixtiyoridan tashqaridagi kuch;

tole'ning “balo”ga aylanishi — taqdir adolatsizligi.

Bu misrada taqdirga qarshi ichki isyon ifodalanadi.

2. O'z-o'zini inkor etish orqali isyon

Date: 19th February-2025

Har ishniki, ayladim – xatolig‘ bo‘ldi
Lirik qahramon o‘z faoliyatini inkor etadi;
ammo bu tavba emas, balki zamonaning majburlovchi sharoitlariga norozilik.
Isyon bu yerda o‘zligini yo‘qotishga majbur bo‘lgan shaxs fojiasi sifatida namoyon bo‘ladi.

3. Vatandan judo bo‘lish — isyonning cho‘qqisi
O‘z yerni qo‘yib, Hind sori yuzlandim
Bu satr — Bobur hayotidagi eng og‘riqli tarixiy qaror;
Hind sari yuzlanish — ixtiyor emas, majburiyat.
Isyon bu yerda tarixiy majburiyatga qarshi botiniy qarshilikdir.

4. Ilohiy savol shaklidagi isyon
Yo Rab, netayin, ne yuz qarolig‘ bo‘ldi
Ollohgа murojaat — najot izlash emas, balki norozilik savoli;
“yuz qarolig‘” — vijdoniy azob.

Bu — taqdir va tarix oldidagi axloqiy isyon.

Isyon konseptining umumiy tavsifi

Jihat

Tavsif

Isyon turi

Botiniy, falsafiy

Yo‘nalishi

Taqdir, zamon, tarixiy majburiyat

Ifoda shakli

Iqror, faryod, savol

Emotsional holat

Pushaymon, iztirob, norozilik

Janr xususiyati

Ruboiy — qisqa, ammo kuchli isyon

Ilmiy xulosa

Mazkur ruboiyda isyon konsepti ochiq qarshilik emas, balki taqdirning shafqatsizligi, vatandan majburiy ayriliq va tarixiy mas‘uliyatga qarshi ichki norozilik sifatida voqealanadi. Bobur bu yerda g‘olib hukmdor emas, balki taqdir bilan bahslashayotgan inson sifatida namoyon bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Boburnoma. – Toshkent: Fan, turli nashrlar.
2. (Bobur shaxsiyati, dunyoqarashi va ichki isyon manbalarini aniqlash uchun asosiy manba)
3. Zahridin Muhammad Bobur g‘azallari. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot.
4. Bobur devoni. – Tanlangan asarlar majmuasi.

Date: 19th February-2025

ILMIY-NAZARIY ADABIYOTLAR

5. Abdurauf Fitrat. O'zbek adabiyoti namunalari. – Toshkent.
6. (Isyon, ruhiy qarama-qarshiliklarning adabiy ildizlari)
7. Erkin Vohidov. Bobur siymosi. – Toshkent.
8. Ibrohim G'afurov. So'z va ruh. – Toshkent.
9. (Badiiy matnda ichki isyon va ruhiy ziddiyatlar tahlili)
10. Najmiddin Komilov. Tasavvuf va mumtoz she'riyat. – Toshkent.

KONSEPT VA MATN TAHLILI BO'YICHA ADABIYOTLAR

11. Badiiy matn lingvistikasi. – Toshkent.
12. Konsept va badiiy matn. – Toshkent.
13. Antroposentrik tilshunoslik. – O'quv qo'llanma.

QO'SHIMCHA MANBALAR

14. Mumtoz adabiyot poetikasi.

Ilmiy jurnallar:

15. O'zbek tili va adabiyoti
16. Sharq yulduzi
17. Filologiya masalalari

